

РЕЦЕНЗІЯ

доктора педагогічних наук, професора

Галіва Микола Дмитровича

на дисертацію **Гриник Лілії Миколаївни**

на тему «**Повсякденне життя українських повстанців на
Прикарпатті (1940 – 1950-ті рр.)**»,

подану до захисту в разову спеціалізовану вчену раду ДФ.053.012 у
Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка
на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань
03 Гуманітарні науки зі спеціальності 032 Історія та археологія

Проблематика повсякденного життя учасників українського визвольного руху 1940-х рр., лежить в контексті одразу кількох напрямів наукових історичних досліджень, насамперед історії національно-визвольної боротьби української нації у ХХ ст.; історичної регіоналістики, зосередженої на з'ясуванні минувшини певних, більших чи менших, територіальних локусів; історії повсякдення, котра набула популярності серед вітчизняних вчених упродовж минулих двох десятиліть, а також соціальної історії.

Дослідження Л.М. Гриник має наукову актуальність та суспільну значущість. Перша пов'язана з накопиченням значного джерельного матеріалу та історіографічних напрацювань з історії західних областей України перших післявоєнних років (1944–1953), історії структур українського визвольного руху, який активно діяв на цьому часовому етапі своєї еволюції, історії повсякденного життя різних соціальних груп і прошарків Західної України: інтелігенції, студентства, робітництва, селянства. Попри це, досі не було представлено комплексного і репрезентативного дослідження повсякденного життя українських повстанців 1940–1950-х рр. на Прикарпатті. Суспільна значущість роботи продиктована традиційним і, на щастя, досі неослабним інтересом значної частини населення України до історичних умов, обставин, подій і процесів визвольної боротьби українства за свою свободу, ідентичність і державно-політичне самовизначення. У цьому контексті дисертаційне дослідження Л.М. Гриник є, безумовно, актуальним, своєчасним і

перспективним, слугує науковим доробком до праць, присвячених окресленим проблемам.

Вагомість дисертаційного дослідження Л.М. Гриник характеризується й тим, що вперше в українській історичній науці було здійснено цілісне вивчення специфічних умов щоденного життя бійців УПА та значної частини підпілля ОУН на Прикарпатті від 1943 до початку 1950-х рр. Причому цю специфіку представлено у тривимірному форматі: побут, професійно-особистісний чинник, соціокультурна складова повстанського повсякдення. Робота володіє й практичним значенням. Результати дослідження можуть бути використані у подальших дослідженнях повсякденного життя населення України 1940–1950-х рр., і, поза сумнівом, можуть бути цікавими іноземним дослідниками повстанської боротьби як організованого соціально-історичного явища, а також етнологам, психологам.

Структура дисертаційної роботи, що складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку джерел і літератури та додатків, характеризується логічною когерентністю й науково-сисловою обґрунтованістю. Власне це дало змогу дисертантці системно розгорнути репрезентацію повсякдення українських повстанців Прикарпаття в окреслений період історії.

Пізнавальна стратегія дослідниці побудована за дуалістичним принципом – поряд з раціоналізмом й аналітизмом інколи використовуються ірраціональні, психологічні, інтуїтивні компоненти дослідження, що, безумовно, розширило і збагатило роботу новими, інколи неочікуваними техніками зображення побутового, соціокомунікативного вимірів повсякденного життя учасників визвольної боротьби українського народу у 1940–1950-ті рр.

У першому розділі з'ясовано ступінь опрацювання теми в науковій і не тільки літературі, окреслено джерельну основу та теоретико-методологічні засади дослідження. Аналіз історіографії здійснено за проблемно-хронологічним та регіонально-географічним принципами. Констатуємо, що дослідниця достатньо повно проаналізувала діаспорну, радянську, сучасну

зарубіжну та українську літературу. Застосування фронтального історико-логічного аналізу історіографічних напрацювань сприяло виявленню дисертанткою факту, що вченими було вибірково досліджено різні аспекти повсякденного життя (умови проживання в криївках, гендерні відносини, медичні практики, конспіративні заходи тощо), однак не сформовано цілісної візії щоденного, позабойового життя повстанців. Винятком тут стала лише праця В. Прокопова, присвячена повсякденню вояків УПА та членів ОУН на Закерзонні у 1943–1947 рр. Важливо й те, що Л.М. Гриник проаналізувала й студії О. Коляструк, Л. Ковпак, Т. Вронської, О. Ісайкіної, Н. Хоменко, В. Гулая та інших вчених, які висвітлювали повсякденне життя різних соціальних груп і прошарків України у перші післявоєнні роки.

Відповідно до мети та завдань, беручи до уваги авторство, інституційно-структурне та територіальне походження, дисертантка виділила дві групи джерел: 1) документи і матеріали повстансько-підпільної провенієнції (документи ОУН і УПА; спогади (хроніки та свідчення); періодика; листування (офіційне та особисте), фотокартки; листівки); 2) документи органів радянської влади (документи партійного походження; документи карально-репресивних структур). Це загальноприйнятий в історичній науці підхід до класифікації джерел з історії українського визвольного руху. Вражає й значний об'єм опрацьованого джерельного матеріалу, як опублікованого, так і неопублікованого. Дослідниця використала понад 140 томів архівних матеріалів й близько 50 одиниць друкованих збірок історичних джерел.

Характеризуючи теоретико-методологічні підстави дослідження, Л. М. Гриник окреслила дефініції ключових понять, зокрема «повсякдення», «історія повсякдення», «побут», «українські повстанці» та ін. При цьому авторка оперлася на тлумачення іноземних і українських учених (Ш. Фіцпатрік, О. Коляструк, І. Карпенко та ін.). Відтак дослідниця виокремила аспекти історії повсякдення: сфера «побутового» (одяг, житло, їжа, здоров'я), сфера «приватного» (переживання, відносини, поведінка), сфера «професійного» (обов'язки, дисципліна, субординація), сфера

«культурного» (мова, звичаї, традиції, обряди, святкування). Саме це дало змогу Л.М. Гриник структурувати роботу, тож тут бачимо яскравий приклад, коли методологічна дисципліна визначає архітектуру наукового тексту.

Побутові аспекти (харчування, одяг, житло) діяльності українських повстанців дисертантка проаналізувала у другому розділі. Вона слушно підкреслила, що ці складові мають значний вплив на способи поведінки, стереотипи мислення та загалом морально-психологічний стан людини, а тим більше під час воєнних дій. Шляхом джерельної евристики Л.М. Гриник охарактеризувала систему харчового забезпечення УПА, зокрема різновиди харчових пайків, систему постачання продовольства шляхом зборів серед населення, закупівлі чи організації відповідних акцій на крамниці та склади. Дослідниця окреслює й систему харчування та приготування страв у криївках. Описано й обмундирування повстанців, його різновиди (німецьке, радянське, угорське) й шляхи постачання та виробництва. У роботі наведено приклади пошиття місцевим населенням одягу та взуття для повстанців, показано проблеми із забезпеченням зимовим одягом. Позитивно й те, що Л.М. Гриник висвітлила питання забезпечення одягом жінок-учасниць визвольного руху. Детально описано й правила гігієни, які панували в умовах повстансько-підпільної діяльності, проаналізовано відповідні інструкції, спрямовані на організацію дотримання санітарно-гігієнічних правил й здоров'язбережувальних практик. Важливо, що у роботі окреслено й діяльність УЧХ, спрямовану на організацію хоча б мінімального медичного забезпечення повстанців, описано навіть методи лікування повстанців у шпиталях, медичних пунктах, станицях. У цьому ж розділі авторка проаналізувала й житлові умови підпільників, зокрема види криївок за місцем розташування, способом і типом будівництва, призначенням, статусом. Висвітлено й технічні характеристики криївок: опалення, вентиляція, водовідведення, інтер'єр тощо.

Третій розділ дисертації присвячено умовам «професійного» життя повстанців у військових, але не безпосередньо бойових обставинах. Авторка

описує режим дня вояка УПА у будні та святкові дні, приділяє увагу їхньому дозвіллю, яке полягало у слуханні радіо, читанні політико-ідеологічної, історичної, написанні щоденників і споминів, веденні календарів, інколи у співах та грі на музичних інструментах, заняттях фізкультурою тощо. Ретельно описано в дисертації поведінкові та дисциплінарні норми життя українського повстанця, наводить приклади повстанців і підпільників, які своєю поведінкою викликали повагу у побратимів (Василь Андрусак, Василь Сенчак, Ярослав Мельник), окреслено засоби заохочення (передовсім нагороди і звання) та покарання. У роботі окреслено й прояви девіацій серед повстанців та методи запобігання цим поведінково-дисциплінарним порушенням.

Характеризуючи гендерні відносини у середовищі українських повстанців 1940–1950-х рр., Л. М. Гриник веде мову, з одного боку, про емансипаційні принципи участі жінок і чоловіків у підпільній боротьбі, з іншого – зауважує розуміння керівництвом ОУН і УПА гендерної ідеології як «патріархальної», що проявлялося у декларуванні поділу праці між чоловіками та жінками, хоча ключовою ознакою було взаємодоповнення виконуваних функцій, а не протиставлення. Важливо, що дослідниця не оминає увагою деякі прояви дискримінації жінок у середовищі повстанців і підпільників, проте наголошує: присутність жінок у підпіллі характеризувалась позитивним впливом на повстанців, бо створювала ілюзію «нормального життя». Л.М. Гриник проаналізувала й чинники, які визначали морально-психологічний стан повстанців, а також розкрила різновиди конфліктних ситуацій, які виникали в середовищі повстанців/підпільників.

У четвертому розділі змістовно й різнобічно досліджено соціокультурні аспекти повсякденного життя повстанців, зокрема особливості комунікації у вертикальному та горизонтальному розрізах. Авторка висвітлює не лише надзвичайно цікаві умови спілкування в умовах підпілля і повстанської боротьби (від офіційного конспіративного листування до товариських жартів і кепкування), але й розкриває ключові ідеографічні сенси міжсоціальної комунікації повстанців з селянами, робітниками, духовенством тощо.

Л.М. Гриник уміло розкрила прояви сімейної обрядовості, християнських і національних традицій, які підносили моральний та патріотичний дух, слугували засобом національної та релігійної самоідентифікації, формували почуття єдності з багатовіковою українською національною культурою.

Загальні висновки дисертації корелюють із задекларованою метою та завданнями роботи, й доволі повно узагальнюють результати дослідження. Вважаємо, що наукові положення і висновки дисертації мають необхідний рівень достовірності, що забезпечується об'ємним використанням історичних джерел, історіографічних напрацювань і новітніх методик історичного дослідження, їх ретельним аналізом.

Разом з позитивною оцінкою дослідження вважаємо необхідним висловити деякі зауваження і побажання.

1. У вступі слід доповнити характеристику використаних методів дослідження, вказавши, які головні результати було отримано при використанні окреслених методів. Водночас у п. 1.3 теоретико-методологічні засади дослідження доцільно було б доповнити характеристикою аксіологічного, соціокультурного, просопографічного загальнонаукових підходів, прояви використання яких помітні у тексті дисертації.

2. Запропоновану класифікацію джерел (п. 1.2.), на нашу думку, слід доповнити третьою групою: задокументовані спогади і свідчення очевидців боротьби ОУН і УПА, які не брали участі в українському визвольному русі і радянській репресивній системі, але були епізодичними свідками повсякденних практик українських повстанців і підпільників. До таких джерел, наприклад, можна зарахувати спогади родичів повстанців, або, для прикладу, спогади врятованих українськими повстанцями євреїв.

3. При характеристиці харчування і зовнішнього вигляду повстанців рекомендуємо авторці у своїй подальшій науковій роботі використати, зокрема, спогади Дмитра Харкавців (див.: Харкавців Д. За Україну! За Державу! // «Здобудеш або загинеш...». Спогади учасників ОУН і УПА. Дрогобич, 2009. С. 7–143), в яких детально описано ці складові побутового

життя рядових бійців і командного складу сотні УПА «Булава» у травні-червні 1947 р., а також керівників Дублянського районного проводу ОУН улітку того ж року. З'ясувати додаткові факти щодо взаємин УПА і греко-католицького духовенства дослідниці допомогла б стаття І. Пилипіва та Р. Делятинського (див.: Пилипів І., Делятинський Р. До питання про греко-католицьких капеланів в Українській повстанській армії (1942–1946 рр.) // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. Івано-Франківськ, 2008. Вип. 14. С. 303-319).

4. З'ясовуючи методи дисциплінування вояків УПА, авторка не згадала найбільш радикальний, однак, щоправда, рідкісний метод покарання повстанців – децимацію. Його було використано принаймні один раз за всю історію УПА, проте саме на Прикарпатті. Як зауважив Р. Забілий, у 1944 р. сотня «Месники», яка діяла на Дрогобиччині, цілком деморалізувалася, грабувала селян. Стрільці і командири пиячили, уникали боїв із ворогом. Після неодноразових скарг населення на таку поведінку стрільців, командування ВО «Маківка» та шеф штабу УПА провели розслідування. Сотню розформували, кожного десятого стрільця, включно з командним складом, розстріляли, а решту відправили невеликими групами в інші сотні сусідніх Воєнних округ.

5. Дисертаційна робота містить граматичні і стилістичні хиби, певну непослідовність в оперуванні термінологічним апаратом. Наприклад, дисертантка задекларувала використання поняття «повстанці» у широкому значенні, розуміючи під ним учасників масового збройного повстання проти встановленого режиму, тобто і вояків УПА, і членів ОУН (с. 59). Однак у тексті інколи трапляється вживання поняття «повстанці» у вузькому значенні (вояки УПА), поряд з яким згадуються і «підпільники» (члени ОУН).

Однак висловлені зауваження в загальному контексті не знижують позитивної оцінки рецензованого дослідження. Воно виконане на належному науковому рівні, що є свідченням кваліфікаційної готовності здобувача, його здатності до подальших наукових пошуків. Дисертація Л.М. Гриник – це

фахова наукова студія, яка продукує різноманітні асоціації, спостереження, аналогії, коментарі, припущення, що незаперечно засвідчує злободенність порушеної проблеми, самотутність підходів та узагальнень.

Отже, дисертація Гриник Лілії Миколаївни на тему «Повсякденне життя українських повстанців на Прикарпатті (1940 – 1950-ті рр.)» є самостійною, завершеною науковою працею, яка відповідає вимогам постанови Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 032 Історія та археологія.

Доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри історії України та правознавства
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка

Микола ГАЛІВ

